

06. Türk İşaret Dili Medya Çevirisi: Uzamsal Gönderimde Söylem Belirsizliği Görünümleri¹

Ufuk ÇELEBİOĞLU² & Aytaç ÇELTEK³

APA: Çelebioğlu, U & Çeltek, A. (2024). Türk İşaret Dili Medya Çevirisi: Uzamsal Gönderimde Söylem Belirsizliği Görünümleri. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (43), 120-137.
DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14540509>

Öz

Padden'ın (1983, 1988, 1990) klasik eylem sınıflandırması, işaret dilleriyle ilgili alanyazında geniş kabul görmüş olmasına rağmen Makaroğlu (2018) bu sınıflandırmanın sorunlu olduğunu vurgulamaktadır. Makaroğlu (2018), üç tür eylemi (basit, uzamsal ve uyum) ayırt eden dilbilgisel özelliklerin belirsiz olduğunu ve uzamsal eylemler ile uyum eylemleri arasında sık geçişler yaşandığını belirtmektedir. Bu çalışmada, Padden tarafından yapılan uyum eylemleri sınıflandırmasından yola çıkarak, Makaroğlu'nun (2018) belirttiği bu durumun Türk İşaret Dili (TİD) çeviri metinlerindeki yansımaları incelenmektedir. Bu bağlamda, Türkçeden TİD'e çevirisi yapılan, rastgele seçilmiş bir sohbet programı ve iki haber programının ilk 20'şer dakikasından elde edilen TİD çeviri metinlerinde, 3. kişi insan gönderimlerinde uyum eylemlerinin ve eylemcil uyum paradigmalarının kullanımında ortaya çıkan söylem belirsizlikleri incelenmektedir. İşaret dillerinde uyum eylemleri işaret alanı olarak adlandırılan ve işaretçiyi çevreleyen yakın alanın kullanımı ile ilişkilidir. İşaret alanı için göndergelerin uzamsal ilişkilerine karşılık gelen konumlaştırma, işaret dilleri söyleminde bağdaşıklık sürdürür ve göndergeleri izlemek için bir araçtır. Bulgular, Türkçeden TİD'e yapılan medya çevirilerinde 3.kişi insan gönderimlerinin kodlanmasında kullanılan uyum eylemlerinin hedef metinde bağlaşıklık oluşturacak şekilde iletilmediğini göstermektedir. Çevirmenlerin geriye dönük uyum eylemlerinin kullanımında hata yapmaları ve Türkçe metinlerdeki edilgen yapıların ve dönüşlü adların TİD'e doğru şekilde aktarılmaması gibi nedenlerin TİD çeviri metinlerinde 3.kişi insan gönderimleri açısından söylem belirsizliğine yol açtığı gözlemlenmiştir.

Anahtar kelimeler: Türk İşaret Dili, medya çevirisi, uyum eylemler, söylem belirsizliği

¹ **Beyan (Tez):** Bu makale "Türk İşaret Dili Medya Çevirisi: Uzamsal Gönderimde Gözlemlenen Söylem Belirsizliği Görünümleri" isimli yüksek lisans tez çalışması kapsamında üretilmiştir. Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Çıkar Çatışması: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Finansman: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Telif Hakkı & Lisans: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Kaynak: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Benzerlik Raporu: Alındı – Turnitin, Oran: % 8

Etik Şikâyeti: editor@rumelide.com

Makale Türü: Araştırma makalesi, **Makale Kayıt Tarihi:** 16.08.2024-**Kabul Tarihi:** 20.12.2024-**Yayın Tarihi:** 21.12.2024; **DOI:** <https://doi.org/10.5281/zenodo.14540509>

Hakem Değerlendirmesi: İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme

² Mezun, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk İşaret Dili Tercümanlığı ve Sağır Çalışmaları / Ankara University, Institute of Social Sciences, Turkish Sign Language Interpreting and Deaf Studies (Ankara, Turkey), **eposta:** ufukcelebioglu@gmail.com, **ORCID ID:** <https://orcid.org/0000-0002-6681-1442>, **ROR ID:** <https://ror.org/01wntqw50>, **ISNI:** 0000 0001 0940 9118, **Crossref Funder ID:** 100007613

³ Doç. Dr., Kırıkkale Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Batı Dilleri ve Edebiyatları Bölümü / Assoc. Prof., Kırıkkale University, Faculty of Humanities and Social Sciences, Department of Western Languages and Literatures (Kırıkkale, Turkey), **eposta:** aytacceltek@kku.edu.tr, **ORCID ID:** <https://orcid.org/0000-0002-8010-2968>, **ROR ID:** <https://ror.org/01zhwvf82>, **ISNI:** 0000 0004 0595 9528, **Crossref Funder ID:** 100019442

Turkish Sign Language Media Translation: Discourse Ambiguities in Spatial Reference⁴

Abstract

Despite the widespread acceptance of Padden's (1983, 1988, 1990) classic verb classification in the literature on sign languages, Makaroğlu (2018) points out several issues with this classification, noting that the grammatical features distinguishing the three types of verbs (plain, spatial and agreement) are quite ambiguous and that there are frequent transitions between spatial verbs and agreement verbs. This study examines the reflections of the situation described by Makaroğlu (2018) in Turkish Sign Language (TİD) translation texts, based on Padden's classification of agreement verbs. In this context, discourse ambiguities arising from the use of agreement verbs in the 3rd person human references are analyzed in TİD translation texts obtained from the first 20 minutes of a randomly selected talk show and two news programs translated from Turkish to TİD. In sign languages, these various tools for reference closely related to the use of the so-called sign space, which defines the immediate area surrounding the signer. Localization, corresponding to the spatial relationships of referents in the signing space, maintains coherence in sign language discourse and serves as a tool for referential tracking. The findings indicate that the agreement verbs used to encode 3rd person human references in media translations from Turkish to TİD do not convey the same level of cohesion in the target text. It has been observed that factors such as the translators errors in backward agreement verbs and the improper rendering of passive structures and reflexive pronouns from the Turkish texts to TİD contribute to discourse ambiguities regarding 3rd person human references in the TİD translation texts.

Keywords: Turkish Sign Language, media translation, agreement verbs, discourse ambiguity

⁴ **Statement (Thesis):** This article is part of the master's thesis titled "Turkish Sign Language Media Translation: Aspects of Discourse Ambiguity Observed in Spatial Referencing". It is declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation process of this study and all the studies utilised are indicated in the bibliography.

Conflict of Interest: No conflict of interest is declared.

Funding: No external funding was used to support this research.

Copyright & Licence: The authors own the copyright of their work published in the journal and their work is published under the CC BY-NC 4.0 licence.

Source: It is declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation of this study and all the studies used are stated in the bibliography.

Similarity Report: Received – Turnitin, Rate: %8

Ethics Complaint: editor@rumelide.com

Article Type: Research article, Article Registration Date: 16.08.2024-Acceptance Date: 20.12.2024-Publication Date: 21.12.2024; **DOI:** <https://doi.org/10.5281/zenodo.14540509>

Peer Review: Two External Referees / Double Blind

1.Giriş

Konuşma ve işaret dillerinde gönderimsel ilişkilerin oluşturulması ve sürdürülmesi, söylemin önemli bir parçasıdır. Konuşma dillerinde dil öğelerinin ilişkilendirilmesi ve söylemin sürekliliği ad ve adılar, eylem-kişi uyumu ve farklı dilsel araçlarla sağlanırken (Chafe, 1994; Givon, 1984), işaret dillerinde görsel-uzamsal modalitenin kullanımı gönderimsel ilişkilerin oluşturulmasında önemli rol oynar. İşaretçinin çevresindeki geniş çaplı çeyrek-dairesel işaret alanı, gönderimsel ilişkilerin oluşturulmasında kullanılır (Meier, 2012). İşaret dillerinde işaret alanının kullanımı, görsel-uzamsal modalitenin basit bir fiziksel sonucundan öte, dilbilgisinin ayrılmaz bir parçasıdır. Sözceler ve söylemin tüm bölütleri, göndermeleri kodlayabilmek için bu alanda işaretlenir ve böylece metnin bağlaşıklığı sağlanır (Winston, 1991; Gullberg, 2006; Perniss ve Özyürek, 2015).

İşaret dillerinde bu alan genellikle sözdizimsel (gönderimsel) ve yer betimsel olmak üzere iki farklı şekilde kullanılır. Görsel-uzamsal modalite kullanan işaret dilleri, gönderim biçimleri olarak konuşma dillerinde de kullanılan adlara ve ad öbeklerine ek olarak adilsil işaretler, uyum eylemleri, varlık, araç ya da tanımlama sınıflandırıcıları, rol değiştirimleri ve el-dışı belirleyiciler gibi görsel-uzamsal modalitenin rahatlıkla yönettiği araçları da kullanmaktadır (Frederiksen ve Mayberry, 2016).

İşaret dillerinde özellikle uyum eylemler, farklı gönderimsel ilişkileri sürdürmek için işaret alanında biçimlendirilir. Türkçeden TİD'e yapılan çevirilerde, TİD çevirmenlerinin uyum eylemlerini uzamsal ilişkilerde işaret alanı içerisinde kodlamadığı durumlarda gönderimsel ilişkilerin bozulduğu ya da hiç üretilmemiş olduğu gözlemlenmiştir. Çevirinin hedef kitlesinin, gönderimleri doğru bir biçimde yorumlayabilmesi için TİD çevirmeninin uyum eylemlerini gönderimsel bağlama göre görsel-uzamsal modalitenin baskın olduğu işaret alanında etkin bir biçimde kodlaması gerekir. Bu çalışma çerçevesinde çözümlenen TİD çeviri metinlerinde en sık karşılaşılan gönderim biçiminin uyum eylemleri olduğu gözlemlenmiştir. Bu nedenle bu çalışmada, Türkçeden TİD'e yapılan medya çevirilerinde 3.kişi insan göndermelerinin kodlanmasında gönderim biçimi olarak kullanılan uyum eylemlerinin kaynak metindeki bağlaşıklık düzeyini koruyacak biçimde iletilip iletilmediği araştırılmaktadır.

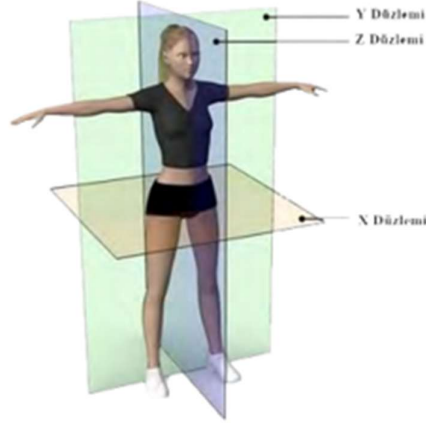
2.Türk İşaret Dilinde Gönderimler

2.1. İşaret Alanı

İşaret dilinin, konuşma dillerinden belirgin bir şekilde farklılaşan önemli bir özelliği, sesbiliminden biçimbilim ve söyleme kadar dilin farklı bileşenlerinin işaretçinin çevresinde geniş bir alanın kullanımına bağlı olarak gerçekleşmesidir (Barbera, 2012). İşaret alanı; işaretçinin vücudu, vücudunun önündeki boş uzay, başı, başının üstü ve vücudun her iki yanını çevreleyen yarım daire biçimindeki bir alandır. İşaret alanında gönderimsel olarak kullanım üç düzlemde sınırlıdır: X düzlemi ya da yatay düzlem⁵, Y düzlemi ya da ön (ing. frontal) düzlem⁶ ve Z düzlemi ya da orta (ing. midsagittal düzlem) (bkz. Şekil 1).

⁵ Bu düzlemdeki alanlar şu şekilde tanımlanmaktadır: standart (ipsi): baskın olan elin olduğu taraf (sağlaklar için sağ elin olduğu yan taraf); karşılaştırma (contra): baskın olmayan elin olduğu taraf ve orta/nötr (centre).

⁶ Bedene paralel olan düzlem olarak tanımlanmaktadır.

Şekil 1. İşaret alanında işaret üretim düzlemi

İşaret alanının söylemsel işlevine bakıldığında, metin içinde gönderimde bulunmak için işaret alanı etkili bir biçimde kullanılmakta ve söylemin giriş kısmında işaret alanında varlıklar bir kez kodlanarak sonrada üretilecek ifadeler ve sözceler arasındaki bağları sağlamak üzere işaretçi tarafından yönlendirilebilmektedir. Bu varlıklar, soyut ya da somut olabilir ve bir kez gönderimsel araçlarla (genellikle gösterme işareti (bkz.Resim 1)) kodlandıktan sonra buldukları işaret alanına yapılan gönderim, söylem içinde o varlığı etkin biçimde ifade etmeye olanak sağlamaktadır. Tümcelerın öznesi ve nesnesi olan bireyler, söylem ortamında bulunuyorsa, yolak (ing.path) hareketinin yönü bu kişilerin ortamda buldukları konuma doğru olmaktadır (Makaroğlu, 2018). Tümcelerın öznesi ya da nesnesi olan bireylerin söylem ortamında bulunmadığı durumlarda ise işaretçi, ortamda bulunmaya göndergelere işaret alanında bir çıkak (ing.locus) yükleyerek onları işaret alanının bir yerinde konumlandırmaktadır. Devam eden tüm söylem boyunca o göndergeler bu varsayımsal konumda kodlanmaya devam ederek tüm göndergesel işlevler bu temel konuma dayalı olarak gerçekleşmektedir (Cormier, 2014). Örneğin, işaretçi konuşma ortamında fiziksel olarak bulunmayan ÇOCUK işaretini üretip X düzleminde sol tarafa doğru konumlandırarak varsayımsal olarak onu söylem ortamına alabilir. Ancak bu örüntü, konuşma dillerinde beimsenen bir yaklaşım değildir (Swabey, 2002).

Resim 1. İşaret alanında gösterme işareti (Dikyuva ve diğ., 2015'ten doğrudan alınmıştır.)

İşaret alanı, gönderimsel ilişkilerin ifade edilmesinde sözdizim ve söylem arakesitinde yoğun bir şekilde kullanılmaktadır. İşaret uzayı içindeki her bir gönderge, kendine özđü gönderimsel çıkaklarla temsil

edilmektedir (Lillo-Martin ve Klima, 1990). (1)'de ÇOCUK ad öbeğinin işaret alanındaki çıkışı, uzamsal olarak kodlanmış bir göstermeyle (bkz. Resim 1) temsil edilir, daha sonra UE olan SÖYLEMEK işaretinin bulunduğu yerden, gönderenin temsil edildiği ilişkili çıkışına doğru hareket ederek uyum sağlanmaktadır.

(1) ÇOCUK İM_{solx1} SÖYLEMEK_{x3}
“Çocuğa söyledim.”

İşaret alanının temel özellikleri bu şekilde açıklandıktan sonra bir sonraki bölümde uzamsal gönderimin işaret dilindeki işlevine odaklanılmaktadır.

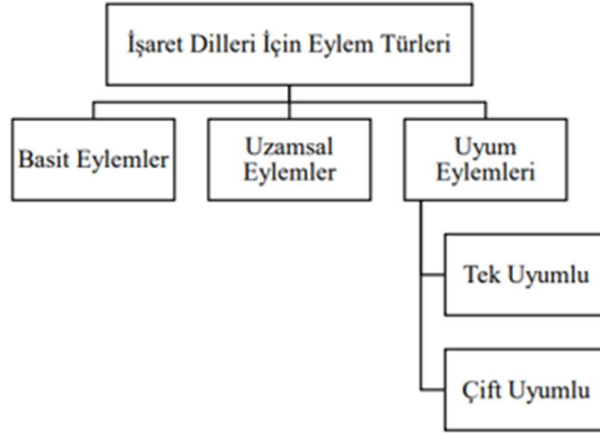
2.2. İşaret Dillerinde Uzamsal Gönderim

Uzamsal gönderim, işaret dilinde söylem boyunca bağlaşıklık bir metin üretmede ve işaretçilerin alıcılar için iletiyi anlamlı bir biçimde aktarılmasında önemli bir rol oynamaktadır (Mather ve Winston, 1998; Winston, 1995). Örneğin, bir işaretçi Türkçe ve TİD'i karşılaştırdığı bir söylem üretirken, sağ konumunda Türkçeyi, sol konumunda ise TİD'i işaretledikten sonra söylemin devamında, sağ konumda “sese dayanır” ve sol konumda “görselliğe dayanır” ifadelerini üretebilir. Böylelikle işaretçi söylem başında bir kez uzamsal olarak kodladığı bir göndermeyi tekrarlamasına gerek olmadan söylemin devamında aynı konumda yeniden ifade üretebilir. İşaret dillerinde söylemde göndermeyi kodlamak için kullanılan uzamsal gönderim, konuşma sırasında bulunmayan göndermelerin işaret alanına yansımaları olan “çıkak” olarak tanımlanır (Engberg-Pedersen, 1993:53). Genellikle işaret parmağı ile gösterme (ing. pointing) yoluyla işaretlenen çıkak, söylemin devamında göndermeye yönelik tüm gönderimsel ilişkileri belirtir.

Göndermelerin bu ilişkili çıkaklarla işaret alanında kodlanması, uzamsal düzlemde gerçekleşen uyum eylemleri gibi mekanizmaların bu çıkaklarla açık bir biçimde etkileşimde bulunmasına olanak tanır (Makaroğlu, 2018:8). Liddell (1990) bu görüşü *Zihinsel Alan Kuramı* ile destekleyerek işaretçilerin göndermeleri işaret alanında kavramsallaştırdıklarını ve burada göndermeleri bir konuma yerleştirerek görselleştirdiklerini savunur. Bu kavramsallaştırma, işaret alanına yönelik adılar ve UE gibi dilbilgisel araçlarla ifade edilir. UE'ler, işaret alanı içindeki uyuma girdiği göndermelere doğru üretilir ve çıkak, kavramsallaştırılan göndermeyi temsil eden bir yer tutucu işlevi görür. Bu durum, işaretlerin yönlendirilebileceği işaret alanındaki konumların sonsuzluğunu ve çokluğunu açıklamaktadır.

2.3. İşaret Dillerinde Eylem Sınıflandırması ve Uyum Eylemleri (UE)

Padden'ın 1983,1988 ve 1990 yıllarında Amerikan İşaret Dili (ASL) üzerine yaptığı çalışmalar, işaret dillerindeki eylemlerin sınıflandırılmasında büyük önem taşımaktadır. Padden, eylemleri basit, uzamsal ve uyum eylemleri (UE) olarak üç ana ulama ayırmıştır (bkz. Şekil 2). Bu sınıflandırmaya göre, işaretçinin bedeni ve çevresindeki uzam, özne ve nesne birimlerinin yerini ve ilişkisini belirtmek, uzamsal ilişkileri kurmak ve dilbilgisel uyumu sağlamak gibi dilbilgisel işlevleri yerine getirmede önemli rol oynamaktadır.

Şekil 2. İşaret dillerinde eylem türleri

Basit eylemler; kişi, sayı ve konum uyumu gerektirmezken, uyum eylemleri ve uzamsal eylemler uyumu belirtmek için işaret alanını kullanmaktadır. Uyum eylemleri kişi ve sayı açısından çekimlenirken işaret alanında özne ve nesne ile ilişkili ıkaya doğru hareket etmekte ve eylemin sözdizimsel üyeleriyle uyuma girmektedir. Uzamsal eylemler ise konumsal ek almaktadır (bkz. Tablo 1).

Eylem Türleri	Eylemler
Basit	UYU
Uyum	BAK
Geriyeye dönük uyum	DAVET
İleriye dönük uyum	DURDUR
Uzamsal	YÜRÜ

Tablo 1. TİD'in eylemleri ve TİD'in eylem türleri (Sevinç, 2006)

Uzamsal eylemler ve UE'ler, işaret alanını kullandığından bu iki eylem türünün bağlaşıklığın sağlanmasına katkıda bulunmaktadır. UE'ler, *tekli UE'ler* (ing. single agreement verbs) ve *iftli UE'ler* (ing. double agreement verbs) olarak iki gruba ayrılır. Tekli uyumlu eylemler yalnızca nesne ile uyuma girerken, çiftli uyum eylemler hem nesne hem de özne ile uyuma girmektedir. Çiftli uyumlu eylemler de ileriye dönük uyum eylemler ve geriyeye dönük uyumlu eylemler olarak ikiye ayrılır. İleriye dönük uyum eylemleri önce özne ile daha sonra nesne ile uyuma girer; geriyeye dönük uyum eylemleri ise önce nesne ile daha sonra özne ile uyuma girmektedir.

Padden'ın klasik eylem sınıflandırması, alanyazında büyük ölçüde benimsenmiş olmasına karşın Makaroğlu ve İşsever (2018) tarafından bazı eleştirilere tabi tutulmuştur. Makaroğlu ve İşsever'e (2018) göre basit, uzamsal ve uyum olmak üzere üç farklı türdeki eylemleri birbirinden ayıran dilbilgisel özellikler oldukça muğlaktır. Ayrıca, uzamsal ve uyum eylemleri arasında sıkça geçişler gözlemlenmektedir. Örneğin, ÖDEMEK işaretinin (2)'de hedef ve kaynak ile uyumlu bir şekilde kullanılması bu işareti bir uyum eylemi olarak konumlandırırken, (3)'te uzamsal bir eylem olarak işlev gördüğü görülmektedir.

(2) IX1_a IX2_b aÖDEMEK_b
“Ben sana ödedim.”

(3) IX1_a EV KİRA EL DEĞİL BANKA_b IX2_c bÖDEMEK_c
“Ev kirasını sana elde değil, banka havalesiyle ödedim.”

(Örnek Makaroğlu ve İşsever 2018’den doğrudan alınmıştır.)

ÖDEMEK eyleminin (2) ve (3)’teki kullanımı arasındaki fark, (2) numaralı örnekte uyum sağlanan kaynak ve hedef üyelerin⁷ [+canlı] yani özne ve nesne olarak işlev görmesi, (3) numaralı örnekte ise kaynak üyelerden birinin BANKA olması ve [-canlı] olarak tanımlanmasıdır. (3)’teki bu durum, ÖDEMEK eyleminin kaynak üyeleri ile uyum sağladığı bir uzamsal eylem olarak işlev görmesine yol açarken (2)’de [+canlı] üyelerle uyuma giren bir uyum eylemi olarak işlev görmesini sağlamaktadır. Dolayısıyla eylemin türü, üyelerinin özelliklerine göre değişkenlik gösterir ki bu, Padden’ın üçlü sınıflandırmasında öngörülmeleyen bir durumdur.

Uyum eylemler, uzamsal eylemlerden konusal rolleri açısından da farklılık göstermektedir. Uyum eylemler, kılıcı (ing. agent), etkilenen (ing. patient) ve konu rollerine sahip üyelerle uyum sağlarken, uzamsal eylemler hedef ve kaynak üyelerle uyum sağlamaktadır. Örneğin, (4)’te uzamsal eylem KOY nesne üyesine kaynak ya da hedef rolü yerine konu rolü atamaktadır.

(4) IX1_a IX2_b FABRİKA_c bKOYMAK_c
“Ben seni bir fabrikada iş yerleştirdim.”

Sonuç olarak son yıllarda yapılan çalışmalar, Padden’ın ASL üzerine yaptığı klasik eylem sınıflandırmasının bazı yönlerinin yeniden değerlendirildiği ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, işaret dillerinde eylem sınıflandırmasının daha ayrıntılı ve esnek bir yaklaşımla ele alınması gerektiği anlaşılmaktadır.

2.4. TİD’de *kendi* Dönüşlü Adılı ve Uyum

Türkçede özellikle iyelik işlevi gören, dönüşlü adıl işlevi olan ya da adıl görevinde bulunan *kendi* ve *kendisi* gibi yapılar, karmaşık gönderimsel işlevlerde bulunmaktadır (bkz. İşsever ve Makaroğlu, 2017; Kayabaşı ve Abner, 2022). İşsever ve Makaroğlu’nun (2017) çalışması, TİD’de *kendi* ile uyum gösteren bir eylemin bir arada kullanıldığı durumları incelemektedir. (6)’da görüldüğü üzere, *kendi* ile uyum gösteren bir eylemin bir arada kullanılması uyumsuz bir yapı sunulduğundan dilbilgisi dışı olmaktadır. Bu durum *Gönderge Uyum Etkisi*⁸ (GUE-Anophor Agreement Effect) ile açıklanmaktadır.

(5) IX2 KENDİ_{1b} OSORMAK_a
(6) *IX2_a KENDİ_{1b} bSORMAK_a
“Sen kendine soruyorsun.”

(5)’te SORMAK eylemi, *kendi* dönüşlü adılı ile uyumlu olarak kullanılmıştır. Bu doğru bir yapıdır çünkü işaretçi *kendi*’yi özne konumundaki kişi özelliğine (yani “sen”e) yerleştirerek [kimlik] özelliğine değer

⁷ İng. Source and goal arguments

⁸ Rizzi (1990), uyum konumlarında yer alan göndergelerin, BEİÖ’lerden farklı olarak, uyum konumlarında bulunan göndergelerin dilbilgisel bozukluğa neden olduğunu gözlemleyerek bu olguyu Gönderge Uyum Etkisi (GUE) olarak tanımlamaktadır.

yüklemiştir. Böylece SORMAK eylemi nesne (kendine) ile doğru bir şekilde tekli uyuma girmektedir. Bu yapı dilbilgiseldir. Ancak (6)'da görüldüğü üzere, SORMAK eylemi ve kendi dönüşlü adlı bir arada kullanıldığında uyumsuz bir yapı ortaya çıkmaktadır. Burada SORMAK eylemi varsayılan konumdan (ing. default agreement) nesne ile tekli uyuma girmesi gerekirken nesne konumundaki gönderge (kendi) işaretçinin kendi üzerine kodlanmış ve uyum işaretçinin üzerine geçmiştir. Bu durumda, uyumun öznesi yani "sen", GUE nedeniyle silinmiştir.

GUE, dönüşlü adların kullanıldığı yapılarda uyum eylemlerinin doğru bir şekilde oluşmasını engelleyebilir. Bu etkiyi önlemek için, işaretçinin "kendi" yi doğru bir şekilde özne konumundaki kişi özelliğine yetiştirmesi ve bu [kimlik] özelliğine uygun olarak kullanması gerekmektedir. Başka bir deyişe, (5)'te görüldüğü üzere "kendi" öznesine ait bir özellik olarak ADIL yerleştirilmeli ve uyum bu şekilde sağlanmalıdır.

2.5. Rol Alma Stratejileri ve Uyum

Gönderimsel ifadelerin üretiminde ve kavranmasında, gözlemci ve deneyimci roller arasındaki bakış açıları değişimleri, işaret dilinin temel bir özelliğidir. Bu değişimler, anlatının hangi bakış açısından sunulduğunu belirleyerek anlatı içindeki rollerin ve olayların anlaşılmasını sağlar (Nuhbalaoglu, 2019). Gözlemci bakış açısından işaretçi, olayı dışarıdan bir gözlemci olarak betimlerken, deneyimci bakış açısından işaretçi, olayı içeriden bir ya da daha fazla karakterin bakış açısından aktarır. Roller arasındaki geçişler sıklıkla gerçekleşmektedir ve bu geçişlerin en önemli göstergelerinden biri eylem uyumudur (Janzen, 2004).⁹

Janzen'e göre (2004) eylem geçişli ise kılıcı (agent) ya da etkilenen (patient) olarak özne ya da nesne ile uyuma girebilmektedir. Bu uyum, gözlemci ve deneyimci rolleri arasındaki geçişleri belirgileştirir ve alıcının anlatıyı hangi bakış açısından takip etmesi gerektiğine işaret eder. Rol değişiklikleri (role shift), işaretçilerin kendi algıladıkları zihinsel süreçlerle yakından ilişkilidir ve bu süreçler, anlatının nasıl sunulacağına dair işaretçilerin kararlarında temel bir rol oynamaktadır. Anlatılarda, işaretçinin ve alıcının, gözlemci ve deneyimci rolleri arasındaki geçişleri doğru bir şekilde kavrayabilmesi için zihinsel döndürme¹⁰ (ing. mental rotation) süreci oldukça önemlidir.

Bu roller arasındaki geçişlerde, işaretçinin işaretlenen alandaki konumu vücut hareketleriyle değişiyorsa, bu değişiklikler alıcılar tarafından açıkça fark edilebilir. Ancak işaretçinin işaret alanında herhangi bir vücut hareketi yapmadığı durumlarda alıcıların daha yüksek düzeyde çıkarım yapmaları gerekmektedir.

Bu bağlamda, işaret dilindeki dönüşlü adların ve rol alma stratejilerinin dilbilgisel işlevlerini ve uyum mekanizmalarını anlamak, işaret dillerinin karmaşık yapılarını çözümlenmeye yardımcı olmaktadır. TİD'de kendi dönüşlü adının kullanımı ve uyum özelliklerinin incelenmesi, dilbilgisel yapıların işleyişini ve bu yapıların söylemdeki rolünü ortaya koymaktadır. Benzer şekilde, gözlemci ve deneyimci roller arasındaki geçişler ve bu geçişlerin eylem uyumu üzerindeki etkileri, TİD'in dinamik ve çok boyutlu doğasını yansıtmaktadır. Bu kuramsal çerçeve doğrultusunda, bir sonraki bölümde çalışmanın yöntem bölümüne geçilmekte ve bu dilbilgisel yapıların ve stratejilerin TİD çeviri metinlerde

⁹ Uyum kullanımının bakış açısı ile doğrudan ilişkili olduğu ve kimi zaman işaretçilerin karışık rol alma (mixed role) durumları sergileyebildikleri gözlemlenmiştir. Örneğin, bir işaretçi, uyum ile gözlemci rolünü mimik ile de deneyimci rolünü aynı anda üstlenebilmektedir.

¹⁰ İşaretlenen işaretçi bakış açısından doğru anlayabilmek için alıcının işaretlenen uzamı zihninde 180 derece döndürmesi işlemine zihinsel döndürme denmektedir.

incelenmesinde kullanılan yöntemler detaylı bir şekilde ele alınmaktadır.

3. Medyada İşaret Dili Çevirmenliği ve TİD'in Temel Özellikleri

Görsel-ışitsel çeviri alanında işaret dili çevirmenliği, son yıllarda dünya genelinde giderek artan bir görünürlük kazanmıştır. Farklı ülkelerde televizyon ya da dijital platformlar, sağır insanların medya içeriklerine erişimini artırmak amacıyla işaret dili çevirmenleri istihdam etmektedir (Kurz ve Mikulasek, 2004). Haber bültenlerinden konuklu programlara, dizilerden eğlence içeriklerine kadar işaret dili çevirisi sağır bireyler için temel bilgilere erişimde önemli bir araçtır.

Ülkemizde de işaret dili çevirmenliği son yıllarda önemli bir gelişme göstermiştir. İlk işaret dili çevirmeni kullanan haber programlarının 1990'larda TRT ekranlarında yer almasıyla başlayan süreç giderek yayıncıların farkındalığıyla birlikte yaygınlaşmıştır (Doğan, 2021). Özellikle 11 Ekim 2019 tarih ve 30915 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan Sağır İnsanların, İşitme ve Görme Engellilerin Yayın Hizmetlerine Erişiminin İyileştirilmesine İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik ile medya içeriklerinde TİD çevirisi zorunlu hale getirilmiştir. Bu yasal düzenleme, ulusal ve yerel televizyon kanallarının haber, spor, dizi ve film içeriklerinde TİD çevirmenlerine giderek daha fazla yer vererek sağır bireylerin farklı türdeki yayımlara erişimini artırmıştır (Tanyeri ve Kubuş, 2024). Ayrıca dijital platformlarda sunulan içeriklerin de TİD çevirisi ile desteklenmesi, erişilebilirlik kapsamını genişletmiştir.

Bununla birlikte, işaret dili çevirmenliği alanındaki bu niceliksel artış, nitelik konusunda bazı sorunları da gündeme getirmiştir. Doğan (2021) tarafından yapılan çalışmada, sağır izleyicilerin çevirmenlerin ekran boyutu, akıcılık, duygu aktarımı gibi konularda düzeltme konusundaki yetersizliklere dikkat çekilmiştir. Araştırmaya katılan sağır bireyler, işiten çevirmenlerin yanında sağır çevirmenlerin de çeviri yapması gerektiğine dair beklentileri olduğunu dile getirmişlerdir. Sağır çevirmenlerin TİD'in doğal konuşucuları olmaları nedeniyle işaret alanını daha etkin kullanmaları, hedef kitlenin kültürlerini daha yakından tanımları çevirmenin etkili bir şekilde alıcılara aktarılmasına katkı sağlamaktadır (Doğan, 2021).

Özetle, medya çevirilerinde işaret dili çevirmenlerinin rolü giderek önem kazanırken, çevirmenin niteliği, eğitimi, çeviri bağlamında mesleki standartlarının belirlenmesi ve sağır çevirmenlerle işbirliği yapma gerekliliği daha belirgin hale gelmektedir.

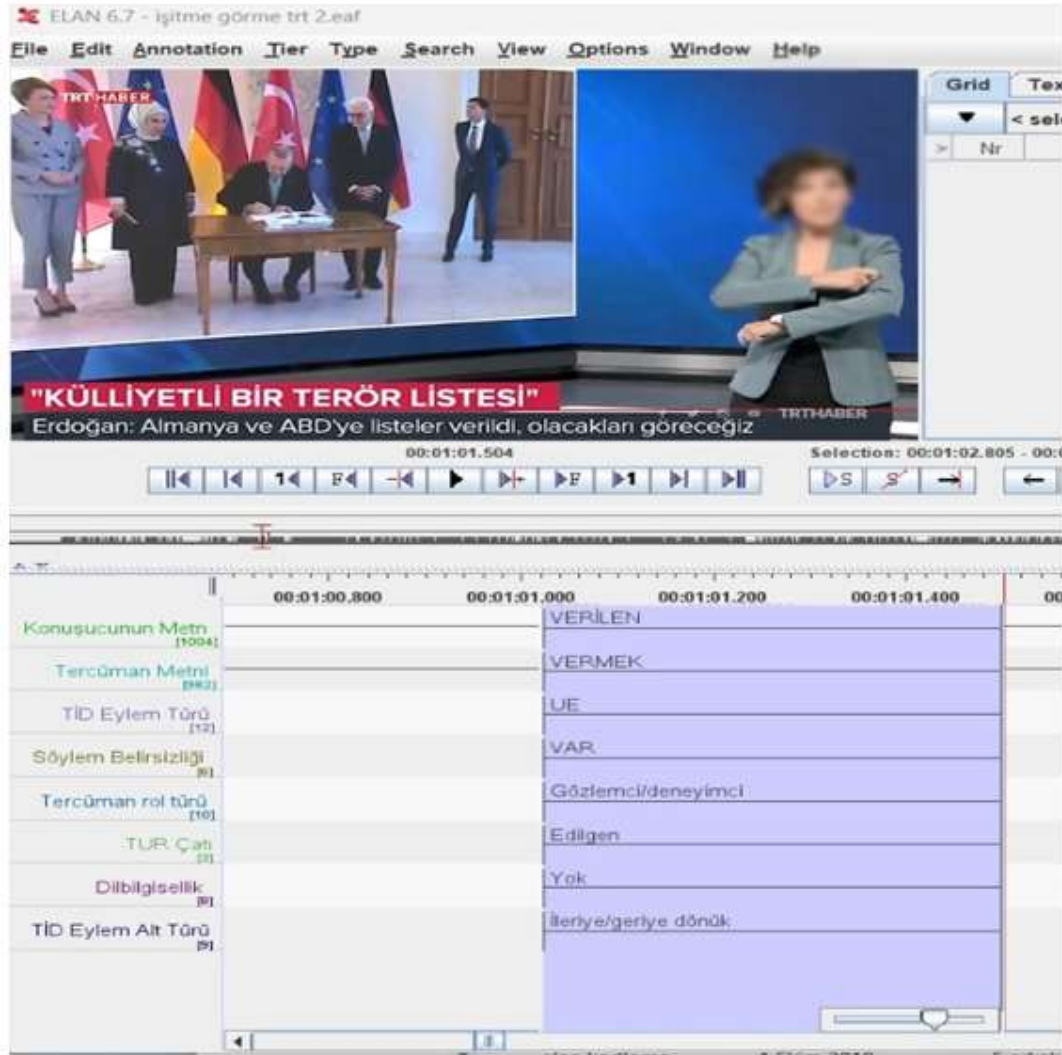
4. Yöntem

Bu çalışmada, TİD'de söylemde gönderim üzerine bulgular elde etmek amacıyla bir sohbet programı ve iki haber çevirisi olmak üzere toplam üç TİD çevirmeninden gözlem yoluyla veri toplanmıştır.

Veri toplama sürecinde TİDBO¹¹ tarafından gerçekleştirilen sınavda başarılı olmuş üç işaret dili çevirmeninin yaptığı çevirilerden oluşan metinler kullanılmıştır. TİD çevirmenlerinden biri tam zamanlı olarak istihdam edilmekte olup diğerleri şirket aracılığıyla çalışmaktadır. Ayrıca, 10 yıl ve üzeri deneyime sahip olan çevirmenlerin herhangi bir çeviri eğitimi almadıkları belirlenmiştir. İnternet ortamında çevirisi yapılan haber metinleri ve sohbet programı metinleri derlenmiş olup derlemin toplam süresi 104 dakika ve toplam sözcük sayısı Türkçe metinlerde 11,393, TİD çeviri metinlerinde ise 8,788'dir.

¹¹ Türk İşaret Dili Bilim ve Onay Kurulu (TİDBO), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından yetkilendirilmiş ve Avrupa Dil Portfolyo standartlarında TİD Seviye Tespit Sınavı yapma konusunda teknik donanım ve altyapıya sahip bir kuruldur.

Veri çözümlemesi için, her bir program çevirisinin ilk 20 dakikası ELAN programı (Wittenburg ve diğ., 2006) üzerinde kodlanmıştır. ELAN programının 4.9.4 versiyonu ile yapılan bu kodlama süreci, araştırma sorularına uygun olarak yapılandırılmış ve tek bir kodlayıcı tarafından gerçekleştirilmiştir (bkz. Resim 2). Kodlayıcının güvenilirlik ölçümü ise yapılmamıştır. Kodlayıcı CODA (ing. Child of Deaf Adults) (İşitme Engelli Ebeveynlerin Çocuğu) olmasına karşın bazı işaretlerin karşılığını doğrulamak amacıyla alanda uzman 2 sağır birey de çalışmaya dahil edilmiştir.

Resim 2. ELAN programı kullanılarak yapılan kodlama şeması gösterimi

Bu yöntemle elde edilen verilerin çözümlenmesi ve yorumlanması, işaret dilinde söylemde gönderimsel ilişkilerin nasıl kurulduğunu ve çevirmenlerin bu durumda karşılaştığı zorlukları ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda, sonraki bölümde verilerin çözümlenmesi ve elde edilen bulgular detaylı bir şekilde ele alınmaktadır.

5. Bulgular

Bu bölümde, Türkçeden TİD'e yapılan medya çevirilerinde elde edilen bulgular sunularak Padden'ın klasik eylem sınıflandırması bağlamında işaret dilinin rolü üzerinde durulmakta ve eylemsel uyum paradigması ile UE'lerin nasıl görüldüğü tartışılmaktadır.

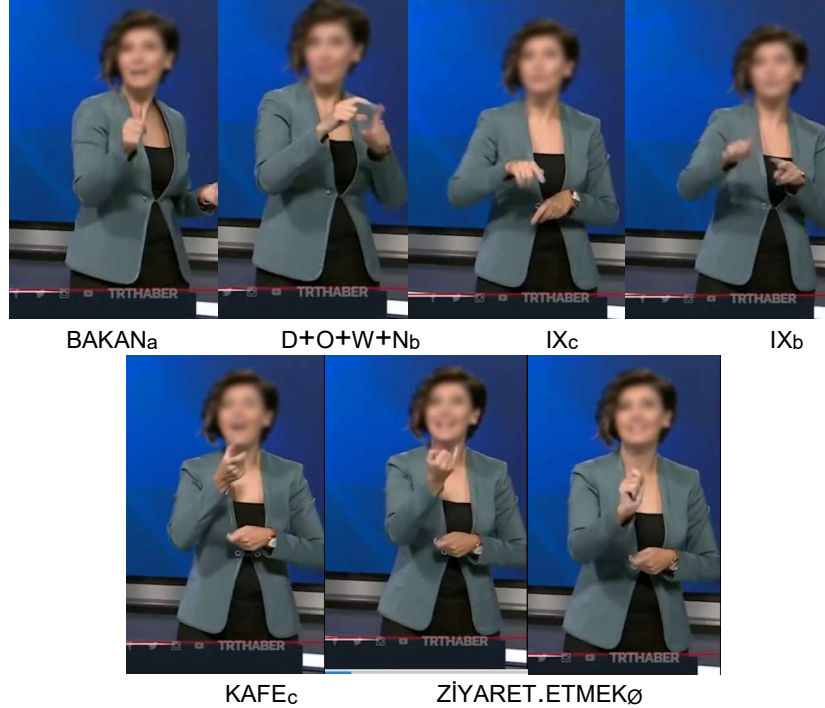
5.1. Uyumu Silme

(7)'de Metin 1, Aile Bakanının down sendromlu çocukların işlettiği bir işletmeye ziyaretine ilişkin haberinin TİD hedef metnine çevrilmesini içermektedir.

(7) [Metin 1](#)

“[Zehra Zümrüt Selçuk_i] İstanbul'da [down sendromlu çocukların_i] işlettiği tebessüm kafesini [Ø] ziyaret etti.”

KADIN İNSAN BAKAN İSTANBUL IX D+O+W+N_b IX_b TİCARET YAPMAK GÜLMEK KAFE ZİYARET.ETMEKØ

Resim 3. Uyum eyleminin silinmesi

Resim 3'te *çevirmen*₁ söylem göndergesi down sendromlu çocukları gösterme işareti ile sol taraftaki işaret alanına çıkarak yükleyerek kodlamaktadır. ZİYARET.ETMEK eylemini üretirken ilişkili çıkağa işarete bulunmadığından uyumu silmiştir. Bu tercih, uyum sürecinde belirsizliğe yol açmış ve çevirinin alıcıları açısından ziyaret etmek eylemini gerçekleştiren kişi ile ilgili bulanıklığa neden olmuştur.

5.2 Uyumu Değiştirme

(8)'de Metin 2, *çevirmen*₃'ün söylem sürecinde hem gözlemci hem de deneyimci rollerini üstlendiği bir örneği içermektedir.

(8) [Metin 2](#)

“(...) Bir oğlancağız var ya Zuckerberg tabi o hayatta olur herhalde iyi \emptyset besleniyordur.”

IX_a ADAM_a VAR IX_a HAYAT DEVAM^ETMEK GÜZEL \emptyset BESLEMEK_{1a} aBESLEMEK_{2o}

Resim 4. TİD'de her iki rol ve uyumu değiştirme

Çevirmen₃ söylem göndergesi olan Zuckerberg'e gösterme işareti ile sol tarafta çıkak yüklemiş, söylemin devamında ise nesnenin ilişkili olduğu çıkağa giderek BESLEMEK eylemi ile tekli uyuma girmiştir. Çevirmen ilk olarak gözlemci rolünü üstlense de söylemin ortasında rolünü değiştirerek deneyimci rolüne bürünmüştür. Böylece iki farklı uyum yapılandırması oluşturmuştur.

5.3 Eylem Çatısının Değişikliği

Bu bölümde, Türkçe kaynak metinlerde yer alan edilgen yapılan TİD'e nasıl çevrildiği ve bu süreçte Çevirmen₂'nin karşılatığı zorluklar ele alınmaktadır.

(9) [Metin 3](#)

“(...) [38 yaşındaki kadına] benimle olacaksın yoksa eşini ve çocuklarını öldürürüm diyen [adam] yakalanıp gözaltına alındı.”

OTUZ SEKİZ IX_a IX_b BERABER OLMAK EŞ EVLAT++_a VURMAK_c aSÖYLEMEK_o bYAKALAMAK_c bHAPSETMEK_o

Resim 5'te görüldüğü üzere, Çevirmen₂ söylem göndergelerinden *adamın* bakış açısıyla *kadını* sağ tarafa, *kadının eşi ve çocuklarını* sol tarafa konumlandırmıştır. Buradaki sorun, çevirmenin bu konumlandırmadan sonra gelen eylemlerle uyum sağlamada yaşadığı zorluklarda ortaya çıkmaktadır. Öncelikle çevirmen VURMAK eylemi ile *kadının eşi ve çocuklarını* çifte uyuma sokmaktadır. Bu noktada, eylemin doğru bir şekilde ilişkilendirildiği düşünülse de çevirmenin ardından gelen YAKALAMAK eyleminin varsayılan konumdan nesne (*adam*) ile uyuma girmesi beklenirken, çevirmen bu eylemi *kadının eşi ve çocukları* ile ilişkili olan çıkışa yönlendirmiştir. Bu yanlış konumlandırma, eylemin doğru bir şekilde anlaşılmasını engellemekte ve söylemde belirsizlik oluşturmaktadır.

Son olarak, çevirmen HAPSETMEK ifadesini kullanırken yine bir hata yapmıştır. Edilgen yapı olan *yakalanıp gözaltına alındı* ifadesi, TİD'de HAPSETMEK şeklinde etken bir yapıya dönüşmüştür. Bu hata, çevirmenin doğru ve anlaşılır olmasını engellemekte ve söylemin genel anlamını bozarak belirsizlik oluşturmaktadır.

5.4 Türkçede Kendi Dönüştürülmüş Adılının TİD'e Çevrilmesi

Bu bölümde, Türkçe kaynak metinde kullanılan *kendi* dönüştürülmüş adılının uyum eylemleri açısından Çevirmen₁'i nasıl zorladığı incelenmektedir. Burada zorlanmadan kastedilen, çevirmenin *kendi* dönüştürülmüş adılını doğru bir şekilde çevirmekte yaşadığı güçlüklerdir. Özellikle bu tür yapılar TİD'de doğru konumlandırılmadığında anlam belirsizliklerine yol açmaktadır. (10)'da kaynak metindeki Erdoğan ve Merkel arasındaki suçluların iadesine ilişkin haber TİD hedef metnine çevrilmektedir.

(10) [Metin 4](#)“(...) Tüm delilleri **kendilerine** verdiğimiz halde (...)”

“(...) TÜM DELİL KENDİ bVERMEKa (...)”

Resim 6. TİD’de kendi dönüşlü adılının hatalı çevirisi

Çevirmen₁, söylem göndergelerinden *Erdoğan*’ın bakış açısından YAKLAŞMAK ve FARKLI işaretleri ile söylemin diğer göndergesi olan *Merkel*’i sağ tarafta konumlandırarak söylem göndermelerini çifte uyuma sokmaktadır. Söylemin devamında, dönüşlü adıl olan ve aynı zamanda gönderim işlevi gören *kendileri* ifadesini KENDİb VERMEKa eylemi ile nesnenin ilişkili olduğu çıkağa giderek uyuma sokmuş, uyum eylemi bundan etkilenmiştir. Çevirmen₁, Türkçede adıl işlevinde kullanılan *kendi* sözcüğünü ADIL ve nesne ile uyuma sokması gerekirken; özne olan birimle uyuma sokmuş (kendi vücudunda) ve uyumu işaretçinin üzerine geçirmiştir. Bu durum uyumda sorun meydana getirmiştir.

5.5 TİD’de Eylem Türü Hatası

Bu bölümde, geriye dönük UE’nin Çevirmen₁ tarafından nasıl ele alındığı incelenmektedir. (11)’de Aile Bakanı’nın down sendromlu çocukların işlettiği bir işletmeye ziyaret haberi TİD hedef metnine çevrilmiştir.

(11) [Metin 5](#)

[Down sendromlu çocuklar i] [Aile Bakanını ii] ağırladı (...)”

D+O+W+N_a IX_a EVLAT AİLE BAKAN_b MİSAFİR_a DAVET.ETMEK_b

D+O+W+N_aIX_aBAKAN_baDAVET.ETMEK_b

Resim 7’de görüldüğü üzere, Çevirmen₁ söylem göndermelerinden biri olan *down sendromlu çocukları* kodlamak için sağ tarafa çıkak yüklemektedir. Söylemin devamında DAVET.ETMEK eyleminin geriye dönük uyum eylemi üyesiyle ilişki çıkağa giderek nesneden özneye doğru uyuma girmesi beklenirken öznenen nesneye doğru uyuma girdiği görülmektedir. Bu çeviride çevirmenin, geriye dönük eylemlerde Türkçedeki özne-nesne-eylem sözcük dizilişini izlediği ve TİD’de DAVET.ETMEK eylemini ileriye dönük uyum eylemi gibi yorumladığı görülmektedir.

Bu bölümde, Türkçeden TİD’e yapılan medya çevirilerinde karşılaşılan uyum eylemleri ile ilgili hatalar ve söylem belirsizlikleri örnekler üzerinden ele alınmıştır. İlk olarak, edilgen yapıların TİD’e çevrilmesinde karşılaşılan zorluklar incelenmiş ve çevirmenlerin bu süreçte yaptıkları hatalar vurgulanmıştır. Daha sonra *kendi* dönüşlü adılının TİD’e çevrilmesi sırasında yaşanan zorluklar ve hatalar tartışılmıştır. Son olarak, geriye dönük uyum eylemlerinin TİD’e çevrilmesi sırasında yapılan hatalar çözümlenmiştir. Bir sonraki bölümde bu bulgular tartışılarak çalışmadan elde edilen sonuçlardan ve bu bulgu ve sonuçlardan hareketle ileride yapılabilecek çalışmalardan söz edilmektedir.

6. Tartışma ve Sonuç

Bu çalışmada, Türkçeden TİD’e yapılan medya çevirilerinde eylemcil uyum paradigmasının ve uyum eylemlerinin kullanımıyla ortaya çıkan söylem belirsizlikleri incelenmiştir. Padden’ın (1983, 1988, 1990) eylem sınıflandırması temel alınarak, uyum eylemlerinin hedef metinde nasıl bir bağlaşıklık sağladığı ve ne tür belirsizliklere yol açtığı çözümlenmiştir.

Bununla bağlantılı olarak, Türkçeden TİD’e yapılan medya çevirilerinde çevirmenlerin karşılaştığı zorluklar ve yapılan hatalar detaylı bir şekilde incelenmiştir. Bulgular, çevirmenlerin uyum eylemlerini aktarmada sorun yaşadığını ve bu nedenle hedef metinlerde söylem belirsizliklerinin ortaya çıktığını göstermektedir. Daha somut bir ifadeyle, bulgular çevirmenlerin geriye dönük uyum eylemlerinin kullanımında, edilgen yapıların aktarımında ve *kendi/kendisi* gibi dönüşlü adılların çevrilmesinde sorunlar yaşadığına işaret etmektedir. Ayrıca, çevirmenlerin gözlemci ve deneyimci roller arasında geçiş yaparken uyumu sağlamakta zorlandıkları ve bazı durumlarda uyumu silerek eylem türünü değiştirdikleri de gözlemlenmiştir.

Bu sonuçlar, Türkçeden TİD’e yapılan çevirilerde gönderim araçlarının uygun biçimde kullanımının ve söylemdeki uyumun korunmasının kritik önemini vurgulamakta ve çevirmenlerin bu süreçte daha dikkatli ve özenli olmaları gerektiğini ortaya koymaktadır. Çevirmenlerin, kaynak metinde göndermeleri kodlamak için kullanılan araçları ve uyum eylemlerini en uygun biçimde aktarmaları, hedef metnin bağlaşıklık düzeyinin korunmasını ve söylem belirsizliklerinin önlenmesini sağlamaktadır. Bu bağlamda, çeviri eğitimlerinin ve uygulamalarının geliştirilmesi, çevirmenlerin karşılaştıkları zorlukların üstesinden gelmelerine yardımcı olabilir. Özellikle, uyum eylemleri ve gönderim araçlarının uygun biçimde kullanımı konusunda verilen eğitimler, çevirmenlerin becerilerini artırarak daha tutarlı ve anlaşılır çeviriler yapmalarını sağlayabilir. Böylelikle, TİD çevirilerinde gönderim araçlarının kullanımından kaynaklanan söylem belirsizlikleri en aza indirilebilir.

Bu çalışmanın bulguları, gelecekte yapılacak araştırmalara ışık tutacak ipuçları sunmaktadır. İlk olarak, çevirmenlerin karşılaştığı söyleme dayalı zorlukları daha derinlemesine anlamak için daha geniş ölçekli ve çeşitli veri setleri üzerinde çalışmalar yapılabilir. Ayrıca, eşzamanlı çeviri ve ardıl çeviri pratikleri

arasındaki farklılıkları ve zorlukları inceleyen çalışmalar, her iki çeviri türünde ortaya çıkan sorunları ve çözüm önerilerinin daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayabilir. Özellikle, TİD çevirilerinde edilgen yapıların ve dönüşlü adılların hedef metne doğru aktarılması için geliştirilecek stratejiler, çeviri sürecinin etkinliğini artırabilir.

Medya çevirilerinde, çevirmenlerin vücut değiştirimleri (ing. body shift) ve yönlü bakışları (ing. eye gaze) gibi dil dışı faktörleri kullanarak gönderimleri doğru bir şekilde kodlamaları önemlidir. Bu faktörlerin kullanımı üzerine yapılacak çalışmalar, çevirmenlerin bu becerilerini geliştirmelerine yardımcı olabilir. Ayrıca işaret alanının ve uzamsal ilişkilerin kullanımı konusunda yapılacak araştırmalar, TİD çevirilerinde bağlaşıklık ve anlam bütünlüğünün sağlanması katkı bulunabilir.

Sonuç olarak, bu çalışma, TİD çevirilerinde uyum eylemleri ve gönderim araçlarının kullanımının önemini vurgulamakta ve bu alanda daha fazla araştırma yapılması gerektiğini ortaya koymaktadır. Çevirmenlerin eğitimine ve çeviri stratejilerinin geliştirilmesine yönelik çalışmalar, TİD çevirilerinin kalitesini artırarak söylem belirsizliklerinin önlenmesine yardımcı olabilir.

Kaynakça

- Barbera, A. G. (2012). *The meaning of space in Catalan Sign Language (LSC). Reference, specificity and structure in signed discourse* (Yayınlanmamış doktora tezi). Universitat Pompeu Fabra.
- Doğan, C. (2021). Televizyon Haber Bültenlerindeki İşaret Dili Çeviri Hizmetine Yönelik Sağır Topluluğun Tutum Ve Beklentileri. *Çeviribilim ve Uygulamaları Dergisi*, 2021(30), 18-60.
- Carr, S.E., Steyn, D., Dufour, A., ve Roberts, R.P. (1997). *The critical link: Interpreters in the community*. Amsterdam: John Benjamins Publishing.
- Chafe, W. (1994). *Discourse, consciousness, and time*. Chicago: Chicago University Press.
- Cormier, K. (2014). Pronouns, agreement and classifiers: What sign languages can tell us about linguistic diversity and linguistic universals. *UCL Working Papers in Linguistics*, 26, 1-12.
- Engberg-Pedersen, E. (1993). *Space in Danish Sign Language: The semantics and morphosyntax of the use of space in a visual language*. Hamburg, Germany: Signum Press.
- Frederiksen, A. T., & Mayberry, R. I. (2016). Who's on first? Investigating the referential hierarchy in simple native ASL narratives. *Lingua*, 180, 49-68. <http://dx.doi.org/10.1016/j.lingua.2016.03.007>
- Givón, T. (1984). Universals of discourse structure and second language acquisition. In W. E. Rutherford (Ed.), *Language universals and second language acquisition* (pp. 109–136). Amsterdam: John Benjamins Publishing.
- Gullberg, M. (2006). Handling discourse: gestures, reference tracking, and communication strategies in early L2. *Language Learning*, 56(1), 155-196. <http://dx.doi.org/10.1111/j.0023-8333.2006.00344.x>
- İşsever, S., & Makaroğlu, B. (2017). TİD'de Göndergesel Nesnelere ve Uyum. *31. Ulusal Dilbilim Kurultayı, Eskişehir, Turkey, 12 - 13 May 2017*.
- Janzen, T. (2004). Space rotation, perspective shift, and verb morphology in ASL. *Cognitive Linguistics*, 15(2), 149–174. HYPERLINK "https://psycnet.apa.org/doi/10.1515/cogl.2004.006" <https://doi.org/10.1515/cogl.2004.006>
- Kayabaşı, D., & Abner, N. (2022). On the Reflexive KENDİ in Turkish Sign Language. *Frontiers in Psychology*, 13, 753455.
- Kurz, I., Mikulasek, B. (2004). *Audivisual translation television as a source of information for the deaf and hearing impaired. Captions and Sign Language* (Yayınlanmamış doktora tezi). Boston University.
- Liddell, S. (1990). Four functions of a locus: Reexamining the structure of space in ASL. In C. Lucas (Ed.), *Sign Language Research: Theoretical Issues* (pp. 176-198). Washington, D.C.: Gallaudet University Press.
- Lillo-Martin, D., & Klima, E. S. (1990). Pointing out differences: ASL pronouns in syntactic theory. In S. D. Fischer & P. Siple (Eds.), *Theoretical issues in sign language research* (pp. 191-210). Chicago: University of Chicago Press.
- Makaroğlu, B. (2018). *Türk İşaret Dilinde uyum: Şablon biçimbilim açısından bir inceleme* (Yayınlanmamış doktora tezi). Ankara Üniversitesi.
- Makaroğlu, B., & İşsever, S. (2018). Agreement verbs in Turkish Sign Language (TİD) from the perspective of templatic morphology. *Dilbilim Araştırmaları Dergisi*, 29(1), 51-86. <https://doi.org/10.18492/dad.374152>
- Mather, S., & Winston, E. A. (1998). Spatial mapping and involvement in ASL storytelling. In C. Lucas (Ed.), *Pinky extension and eye gaze: Language use in deaf communities* (pp. 183–210). Washington, DC: Gallaudet University Press.
- Nuhbalaoğlu, D. (2019). *Comprehension and production of referential expressions in German Sign Language and Turkish Sign Language: An empirical approach* (Yayınlanmamış doktora tezi).

- Göttingen University.
- Padden, C. A. (1983). *Interaction of morphology and syntax in American Sign Language*. New York: Garland Publishing.
- Padden, C. (1988). *Interaction of morphology and syntax in American Sign Language: Outstanding dissertations in linguistics, Series IV*. New York: Garland Press.
- Padden, C. (1990). The relation between space and grammar in ASL verb morphology. In C. Lucas (Ed.), *Sign Language Research: Theoretical Issues* (pp. 118-132). Washington, D.C.: Gallaudet University Press.
- Perniss, P., & Özyürek, A. (2015). Visible cohesion: A comparison of reference tracking in sign, speech, and co-speech gesture. *Topics in Cognitive Science*, 7(1), 36-60.
- Swabey, L. A. (2002). The cognitive status, form and distribution of referring expressions in ASL and English narratives. *University of Minnesota*.
- Tanyeri, O., & Kubus, O. (2024). İşaret Dili Tercümanlığının/Çevirmenliğinin Türkiye'deki Mesleki Gelişim Süreci. *Dil Dergisi*, 175(1), 22-49.
- Winston, E. (1991). Spatial referencing and cohesion in an American Sign Language text. *Sign Language Studies*, 73, 397-410.
- Winston, E. (1995). Spatial mapping in comparative discourse frames. In K. Emmorey & J. S. Reilly (Eds.), *Language, gesture, and space* (pp. 87-114). Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum.
- Wittenburg, P., Brugman, H., Russel, A., Klassmann, A., & Sloetjes, H. (2006). ELAN: A professional framework for multimodality research. *Proceedings of LREC 2006, Fifth International Conference on Language Resources and Evaluation*, 1556-1559. http://www.lrec-conf.org/proceedings/lrec2006/pdf/153_pdf.pdf